

УДК 82.0:016Крашевський(477+432)

Раїса Тверда, Вадим Слюсар
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
РЕДАКЦІЙНА ТА ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ
ЮЗЕФА КРАШЕВСЬКОГО

Юзеф Ігнацій Крашевський (28.07.1812 – 19.03.1887) – знаменитий польський письменник, публіцист. Він занесений до «Книги рекордів Гіннеса» як один з найплодовитіших авторів, адже його творча спадщина нараховує близько 600 томів. Також Ю. Крашевський відомий як філософ, історик, активний громадський діяч. Цікавився він і видавничою сферою, але тут варто відзначити, що Крашевський-видавець – малодосліджений. Враховуючи той факт, що ця людина зробила вагомий внесок у культурний розвиток Польщі й України, вважаємо необхідним проаналізувати видавничу діяльність Юзефа Крашевського.

Зазначаємо, що поставлена проблема частково розглядається у працях В. Єршова, Н. Сейко, Т. Сенькевич, О. Киваки, Н. Грибук, О. Лісова та ін. Мета статті – встановити етапи видавничої діяльності Юзефа Крашевського, зазначити його вклад у розвиток видавничої справи Польщі та України, виокремити зв'язки Ю. Крашевського з Польським книжково-видавничим товариством у Житомирі. Для того, щоб проаналізувати роботу Ю. Крашевського як видавця ми пропонуємо хронологічний принцип розгляду його видавничої діяльності:

- 1841–1851 рр. – редактор науково-літературного часопису «Athenaeum» («Атенеум»);
- 1859–1860 рр. – співпраця з Польським книжково-видавничим товариством у Житомирі;
- 1859–1862 рр. – редактор газети «Gazeta Polska» («Польська газета»);
- 1862–1863 рр. – редактор часописів «Przegląd Europejski» («Європейський огляд»), «Гуманітарний огляд»;
- 1865–1873 рр. – видавнича діяльність у Львові та Дрездені.
«Athenaeum» (1841–1851 рр.)

Інтерес до видавничої справи у Крашевського виник ще у 30-х рр. ХІХ ст. Захоплюючись історією, спостерігаючи за різними тогочасними суспільними станами, маючи певний письменницький досвід, він розуміє, що необхідно розвивати рідну культуру (особливо це важливо в умовах втрати незалежності), поширювати її серед населення. Але здійснити свій задум Ю. Крашевському вдалося не зразу. У 1830–1831 рр. відбулося Листопадове повстання проти

Російської імперії, яке було жорстоко придушено. Результатом тих подій стали різні репресії, а також запровадження цензури. Російський дослідник К. Арабажин зазначає: «У подіях 1831 р. Крашевський не брав активної участі; його заарештували, але через слабке здоров'я його тимчасово відправили до лікарні, а на початку 1832 р. випустили на волю за умови, що той не виїжджатиме з Вільно» [1]. Ці дві обставини призвели до того, що дозвіл на випуск видання Крашевський отримав лише влітку 1840 р.

Після цього він одразу звернувся до видавця Теофіла Глюксберга з пропозицією випускати часопис «Athenaeum» («Атенеум», спочатку слово означало «храм, святилище богині Афіни»). Про такий творчий тандем польська дослідниця Wanda Roszkowska-Sykałowa відзначає наступне: «У результаті співпраці з Глюксбергом було опубліковано 48 томів протягом 8 років. Але вони розійшлися. Причина полягала в тому, що кількість передплатників знизилася. У 1843 р. було 252 постійних читача, а вже у 1846 їх стало 163. Бачачи таку тенденцію, Т. Глюксберг запропонував публікувати в журналі більше розважальних матеріалів. Але Крашевський не погодився. Договір було розірвано» [7, с. 48-49]. З 1949 р. журнал виходить у типографії Завадських. Так на світ з'явилося ще 18 номерів. Але через такі зміни вихід видання перестав бути періодичним. Це відштовхнуло читачів. У 1851 році лише 122 примірника були придбані, а через деякий час випуск взагалі припинився.

Щодо самого часопису, то він складався з 6 розділів: «Історія», «Література», «Мистецтво», «Критика», «Різне» та «Філософія». Як зазначає О. Лісов, у журналі публікувалися різноманітні історичні документи XIII-XVII ст., наукові дослідження, літературні твори письменників (в тому числі й самого Ю. Крашевського та мемуари (зокрема К. Буйницького), статті про Вільно як важливий мистецький центр, повідомлення про найважливіші культурні події Парижа, Лондона, Варшави, Петербурга, передруки з західної преси тощо [4]. Відзначимо і той факт, що в 1844 р. там були опубліковані й переклади польською мовою творів М. Гоголя – «Шинель», «Нотатки божевільного» та окремі розділи «Мертвих душ». Отже, у свій час «Атенеум» став тим журналом, на сторінках якого висвітлювалися історичні, літературні та мистецькі проблеми, був важливим засобом поширення не лише польської, але й литовської, української та білоруської культури. Часопис став важливим осередком для спілкування інтелігенції XIX ст.

Польське книжково-видавниче товариство у Житомирі (1859–1860 рр.)

У 1853 році Ю. Крашевський переїхав до Житомира, де згодом став куратором губернської гімназії. Там же він продовжив і громадську діяльність,

займаючись театром, дворянським клубом, книгарнями тощо. Турбувався він і про освітній рівень населення. Тому коли у 1959 році офіційно було зареєстровано Товариство з видання польських книг за зниженими цінами, Крашевський не залишив поза увагою цю подію. Засновниками об'єднання стали Кароль Качковський, Леон Ліпковський і Александр Гроза. «Товариство запросило до співпраці 152 акціонери, завдяки яким вдалося залучити капітал у 27150 рублів сріблом. Товариство на правах співвласників (К. Качковський, А. Квятковський, Л. Ліпковський, І. Іжицький, А. Гроза та відомий житомирський видавець Хженщ) купило друкарню, літографію та типографію, уклало договори про співпрацю з майбутніми редакторами, почало відкривати свою сітку книжкових магазинів. Метою Товариства мала стати боротьба проти монополії книговидавців, які дешево скуповують авторські рукописи, не переймаються репертуаром видань, їх змістом. Одним із головних завдань було видання букварів для бідняків за доступними цінами, а також перевидання книг та словників, необхідних освіченому читачу», – зазначає український науковець В. Єршов [3, с. 302-303]. Необхідно зазначити, що таке об'єднання, попри офіційну назву, досить часто використовували зовсім інші найменування. На цьому аспекті наголошує дослідниця Н. Сейко: «Самі учасники спілки називали себе по-різному: Видавничо-торгівельне товариство, видавнича спілка, Бібліотека домашньої книжки. Ідея створення видавничої спілки окреслилася сама собою за причини повної відсутності книготоргівлі і занедбаного становища книгарень» [5, с. 66].

Зрозуміло, що К. Качковський та інші прагнули якомога швидше стати на ноги й заявити про себе. Тому вони звернулися за допомогою до Ю. Крашевського. У разі згоди останнього в Товариства зріс би рівень важливості, адже участь Юзефа Крашевського – уже відомого на той час письменника, громадського діяча, науковця – стала б своєрідним гарантом надійності спілки. До того ж К. Качковський розраховував на зв'язки з інтелігенцією інших країн, які вже були налагоджені в Ю. Крашевського. Проте письменник відмовився, хоча й відзначив важливість випуску ними «Букваря».

Існує й інша точка зору. Так, дослідниця А. Гонцалез дель Кастійо вважає, що митець був одним із основоположників спілки: «Чимало зусиль доклав Крашевський для розвитку книгокористування та книговидання на Волині. Разом з лікарем-просвітителем Каролом Мацеєм Качковським, волинським шляхтичем, що був власником цукроварні, Леоном Лепківським, шляхтичем з Київщини Олександром Жишевським Ю. І. Крашевський став співзасновником Товариства видання домашньої бібліотеки («Spółka

Wydawnicza Biblioteki Domowej»), яке займалося розповсюдженням дешевих польських видань» [2, с. 109-110]. Але потім не брав активної участі у роботі.

Причиною відмови у співпраці дослідники називають бажання Юзефа Крашевського залишити Житомир і невдоволення видавничою програмою спілки. На основі цього між Качковським і Крашевським були розходження в поглядах на розвиток книжкової сфери губернії. Врешті-решт члени спілки висловили прихильність Ю. Крашевському, а той у свою чергу, коли почалося цькування російською владою Товариства відмовився давати свідчення, захищаючи об'єднання. Так конфліктну ситуацію було вирішено. До того ж потім він шукав меценатів, які могли фінансово підтримувати організацію й випуск нових видань. У 1859 р. Ю. Крашевський залишає Житомир. Більше письменник до міста ніколи не повертався. А в 1860 р. розпорядженням Міністерства внутрішніх справ Російської імперії спілку було ліквідовано.

Отож, вклад Юзефа Крашевського в розвиток Товариства з видання польських книг за зниженими цінами полягає в тому, що він підтримував організацію порадами, використовував свої зв'язки для того, щоб залучати тих людей, які могли підтримати спілку фінансово.

«Gazeta Polska» (1859–1962 pp.)

«Польська газета» – це інформаційно-політичне видання, яке випускалось у Варшаві в 1826-1907 pp. Після подій 1830-1831 pp. назву змінили на «Gazeta Codzienna» («Щоденна газета») [8, с. 293].

За деякий час до того, як Ю. Крашевський залишив Житомир, йому надійшла пропозиція від Леопольда Кроненберга, власника на той час «Щоденної газети», стати редактором у його виданні. Письменник погодився і в 1859 р. приїздить до Варшави. У квітні 1861 р. він повертає виданню історичну назву – «Gazeta Polska». Як зазначають Т. Сенькевич та О. Кивака, «його редакторська діяльність була настільки плідотною, що кількість передплатників одразу збільшилась з 500 до 4000, а незабаром і до 8000. На сторінках періодичного видання Крашевський опублікував “Листи з Мокотовської вулиці”, “Листи з подорожі”, в яких в основному розглядав проблеми європейської політики, присвятивши велику увагу актуальній в той час проблемі незалежності Італії, висловлюючись за її територіальне об'єднання і виступаючи проти світського характеру папської влади» [6, с. 134].

Та на цій посаді Ю. Крашевський довго не пробув. Той факт, що він, будучи головним редактором, не міг вільно висловлювати свої думки на сторінках газети, гнітили письменника й змушували шукати альтернативи. Основною причиною такої ситуації вважається те, що Кроненберг бажав бачити у виданні

якомога більше агітативних матеріалів про необхідність капіталістичного порядку в суспільстві, зокрема на селі. Та й занадто «вільнолюбські погляди» самого Крашевського не сподобалися б царській владі. І 27 грудня 1862 р. у № 295 він надрукував прощальний лист до читачів, у якому повідомив, що залишає редакцію за власним бажанням.

Внесок Юзефа Крашевського у розвиток газети був хоч і незначним, але вагомим. По-перше, виданню була повернута історична назва. По-друге, зростання кількості передплатників. І, по-третє, те, що ще не було згадано, – саме завдяки Крашевському у газеті з'явився розділ, присвячений літературі.

«Європейський огляд», «Гуманітарний огляд» (1862–1863 рр.)

У 1862 р. Юзеф Крашевський створює літературно-науковий вісник «Європейський огляд». Часопис проіснував недовго, але його основна заслуга полягає у тому, що там чи не вперше польською було надруковано повість «Бабуся» Божени Немцовой – відомої чеської письменниці, основоположниці сучасної чеської прози. Також було заявлено, що у журналі планується цілий розділ, присвячений перекладам з чеської мови. «Гуманітарний огляд», який випускався у 1862–1863 рр., можна охарактеризувати як площадку для наукових досліджень Крашевського.

Видавнича діяльність у Львові та Дрездені (1865–1873 рр.)

Через політичні погляди письменник був змушений у 1863 р. емігрувати до Дрездена. Але припиняти випуск нових видань Ю. Крашевський не збирався. У 1865 р. йому зі Львова від Станіслава Завадського надійшла пропозиція увійти до редколегії часопису «Hasło» («Гасло»). Письменник погодився, але не отримав дозволу на проживання у Львові. Займатися журналом у Дрездені не було змоги, адже впливу митець на друк матеріалів не здійснював ніякого. Склалася наступна ситуація: Крашевському пропонують стати членом редколегії видання «Гасло», але царський уряд не дає дозволу на проживання у Львові. Співпраця на відстані не вдається, адже редколегія висуває консервативні погляди на суспільне життя, тоді як сам Крашевський категорично проти й вимагає лібералізму. Редакцію це мало цікавить, адже їм потрібно лише ім'я знаменитого митця, щоб приваблювати читачів. Знову виникає конфліктна ситуація. Але журнал через півроку закривається.

У 1866–1870 рр. Ю. Крашевський випускає щорічний альманах «Rachunki» («Підсумки»). Окрилений успіхом, він у 1868 р. купує типографське підприємство, а вже в лютому 1869 р. урочисто відкриває друкарню в Дрездені. Там митець планує випускати видання, які б популяризували польську історію та літературу. Вже на власному підприємстві він видав 6

номерів неперіодичного часопису «Omnibus». Як зазначають Т. Сенькевич та О. Кивака там же вийшла й «Польська програма»: «...важливий публіцистичний документ, в якому відображені політичні, економічні та суспільні погляди письменника. В цьому документі виражена ідея народної солідарності, “органічної праці” на благо нації. Крашевський відстоює права пригнічених класів і народів – білорусів, українців, євреїв. На його думку, всі класи і соціальні групи є однаково цінними для суспільства, тому він не сприймає класову нерівність і відмовляється від привілеїв шляхти, до якої за походженням належав і сам» [6, с. 136].

У 1871 р. Крашевський продає друкарню. Випущені видання не окупилися, борги постійно зростали, тому, щоб вижити, обладнання довелося продати. За 3 роки функціонування видавництва було випущено 74 найменування видань, частина з яких – здійснена за кошти самого Крашевського. Та відмовлятися від випуску нових письменник не збирався. Ще в 1870 р. він ініціює створення «Політичного, наукового, літературного та художнього щотижневика». За задумом, це мала бути своєрідна платформа для боротьби з консерватизмом, подолання тих вельмож, які придушують свободу інших. Для реалізації такої глобальної ідеї була створена мережа кореспондентів по всьому світу. Та саме видання виявилось нерентабельним і у 1871 р. було закрито.

«1 липня 1871 року він починає працювати в редакції журналу “Краї” (“Країна”), заснованого в Кракові в 1869 році і яке знаходиться в опозиції до консервативного журналу “Czas” (“Час”). У 1873 році Крашевський, розчарований невдачами, вирішив відмовитися від публіцистичної та видавничої діяльності та присвятити себе виключно літературі», – зазначають дослідники Т. Сенькевич та О. Кивака [6, с. 136]. Після того Юзеф Крашевський більше не займався видавничою діяльністю, але продовжував тісно співпрацювати з різними редакціями як письменник та науковець.

Отже, редакційно-видавничу діяльність Юзефа Крашевського умовно можна поділити на 5 етапів на основі хронологічного принципу. Перший період – випуск літературно-наукового часопису «Атенеум» – ознаменувався створенням потужної основи для висвітлення проблем щодо поширення культури польської, української, литовської, білоруської. Другий – допомога Товариству з видання польських книг за зниженими цінами – сприяв підвищенню освітнього рівня Житомирщини. Третій (робота Юзефа Крашевського на посаді редактора «Польської газети») здійснив вплив на розвиток «Gazeta Polska» як одного з тогочасних провідних видань. Четвертий (випуск «Європейського огляду» та «Гуманітарного огляду») має важливе

значення для польської літератури, адже саме номери зазначених вище часописів познайомили польського читача з Боженою Немцовой, видатною чеською письменницею. П'ятий етап – видавнича діяльність у Львові та Дрездені – характеризує Юзефа Крашевського як самостійного видавця, а не найманого працівника, розкриває його політичні уподобання, адже у таких умовах ніхто не здійснював на нього вплив, й слугує своєрідним критерієм для визначення стану видавничої справи в ті часи.

Проте спільною ознакою для всіх етапів є наявність випущених різних видань, які нині слугують джерелом для вивчення тогочасної історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арабажин К. Йосиф Игнаций Крашевский / К. Арабажин. — [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://gatchina3000.ru/brockhaus-and-efron-encyclopedic-dictionary/055/55853.htm>.
2. Гонцалез дель Кастійо А. Юзеф Крашевський у культурному середовищі Житомира / Алла Гонцалез дель Кастійо // Українська полоністика. — 2004. — № 1. — С. 106-113.
3. Єршов В. Польська література Волині доби романтизму : генологія мемуаристичності / Володимир Єршов. — Житомир : Полісся, 2008. — 624 с.
4. Лисов А. Журнал «Атенеум» Ю. Крашевского как источник по истории художественной культуры Белоруссии / А. Г. Лисов // Веснік Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта. — 1998. — № 2. — С. 66-69.
5. Сейко Н. Польське шкільництво на Волині-Житомирщині у XIX – першій половині XX ст. : монографія / Н. А. Сейко. — Житомир : ЖДПУ, 2002. — 245 с.
6. Сенькевич Т. Юзеф Ігнацій Крашевський : величие таланта и трудолюбия : монографія / Т. В. Сенькевич, Е. Г. Кивака. — Брест : Национальная комиссия Республики Беларусь по делам ЮНЕСКО, 2013. — 145 с.
7. Wanda Roszkowska-Sykałowa Athenaeum, w: Józef Bachórz, Alina Kowalczykowa: Słownik literatury polskiej XIX wieku. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich — Wydaw., 2002, s. 49.
8. Zofia Lewinówna, Gazeta Polska, w: Literatura polska, przewodnik encyklopedyczny, t. I, Warszawa 1984, s. 293.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Житомирський державний університет імені Івана Франка (Україна)

Зеленогурський університет (Польща)

*Юзеф Крашевський в культурній
спадщині України та Польщі*

Збірник наукових праць
(за матеріалами міжрегіонального науково-практичного семінару
із міжнародною участю, 20 грудня 2017 року, м. Житомир)

Житомир - 2017

Редакційна колегія

Поліщук О. П. — голова редколегії, доктор філософських наук, професор (м. Житомир), **Троха Богдан**, доктор габілітований, професор ZU (м. Зелена Гура), **Єршов В. О.**, доктор філологічних наук, професор (м. Житомир), **Козловець М. А.**, доктор філософських наук, професор (м. Житомир), **Сейко Н. А.**, доктор педагогічних наук, професор (м. Житомир)

Рецензенти:

Юрчук О. О., доктор філологічних наук, доцент
Мельничук В. В., кандидат філософських наук, доцент
Яценко К. А., кандидат філософських наук, доцент

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 6 від 26 грудня 2017 року)

к 78 Юзеф Крашевський в культурній спадщині України та Польщі : зб. наук. пр. (за матеріалами міжрегіонального науково-практичного семінару із міжнародною участю, 20 грудня 2017 року, м. Житомир) / За ред. О. П. Поліщук, Б. Трохи, В. О. Єршова та ін.— Житомир, 2017. — 80 с.

У збірнику вміщено наукові праці українських та польських молодих науковців за матеріалами доповідей і тез на міжрегіональному науково-практичному семінарі із міжнародною участю «Юзеф Крашевський в культурній спадщині України та Польщі» (20 грудня 2017 року, м. Житомир), присвячених дослідженню творчого доробку відомого польського письменника, публіциста, громадського діяча XIX століття Юзефа Ігнація Крашевського та його значущості для сучасників.

Збірник буде корисним студентам, аспірантам, докторантам, викладачам вищих навчальних закладів і всім, хто цікавиться проблемами художньої творчості та її морально-етичними засадами в умовах міжкультурної взаємодії.